

Xanlar BAYRAMZADƏ,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

CİNAYƏT PROSESİNDƏ MƏHKƏMƏ NƏZARƏTİNİN PREDMETİNİN GENİŞLƏŞLƏNDİRİLMƏSİ HAQQINDA

Açar sözlər: cinayət prosesi, məhkəmə nəzarəti, funksiya, predmet, şikayət, hərəkət, hərəkətsizlik, genişləndirmə.

Key words: criminal process, judicial control, function, subject, complaint, action, inaction, extension.

Ключевые слова: уголовный процесс, судебный контроль, функция, предмет, жалоба, действие, бездействие, расширение.

Məhkəmə nəzarəti institutu cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzarətdə tutulmuş yeniliklərdən biridir. Məhkəmə nəzarəti mahiyyətə əməliyyat-axtarış, təhqiqat və istintaq orqanları üzərində məhkəmənin həyata keçirdiyi nəzarət funksiyasıdır. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – AR CPM) 442.2-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə nəzarətinin obyektləri hər kəsin azadlıq, mənzil toxunulmazlığı, şəxsi toxunulmazlıq hüququnu, şəxsi sirlinin (o cümlədən ailə həyatının, yazışmaların, telefon danışqlarının, poçt, teleqraf və başqa məlumatların) saxlanması hüququnu məhdudlaşdıran, habelə dövlət, peşə və ya kommersiya sirlərini özündə əks etdirən məlumatları ilə bağlı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılmasına, prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair vəsatət və təqdimatlar və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinə və ya qərarlarına dair şikayətlərdir.

Məhkəmə nəzarətinin predmetini nəzarət obyektlərində əks olunan məsələlər təşkil edir.

Məhkəmə nəzarətinin hədləri bu funksiyanın həyata keçirilməsi zamanı məhkəmədə həll edilən məsələlərin dairəsini müəyyən edən anlayışdır. Məhz bu institut vasitəsilə məhkəmənin nəzarət funksiyasını onun digər bir vacib funksiyası

olan ədalət mühakiməsi, yəni işi həll etmə funksiyasından fərqləndirmək olar. Məhkəmələr nəzarət funksiyasını həyata keçirərkən yalnız məhkəmə nəzarəti predmetinə aid olan məsələləri həll etməli və insan hüquq və azadlıqlarının qanunsuz və əsassız məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyini təmin etməlidirlər. Həmçinin hesab edirik ki, AR CPM-də təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkət və hərəkətsizliyi nəticəsində onlar tərəfindən qəbul edilmiş qərarlardan da məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verilməsi nəzərdə tutulmalıdır.

Belə ki, məhkəmə nəzarəti institutunun normativ qaydada tənzim edilməsi konsepsiyasının təkmilləşdirilməsi üçün AR CPM-in 449-cu maddəsinin də təhlil edilməsinə ehtiyac duyulduğunu hesab edirik. Həmin norma cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsinin prosesual qaydasını müəyyən edir. Bu normada problemlə hesab etliyimiz məqamlara nəzər salmaq.

Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinə və ya qərarlarına dair məhkəməyə verilən şikayətlər də məhkəmə nəzarətinin obyektidir. AR CPM-in 7.0.5-ci maddəsinə görə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar icraatında cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar olan təhqiqat, istintaq, prokurorluq orqanları və ya məhkəmələrdir. Eyni zamanda AR CPM-in cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət vermək hüququnu təsbit edən 122.2.3-cü maddəsinə görə, “məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə AR CPM-in 449.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təhqiqatçının, müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən proku-

rorun hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət verilə bilər”.

F.Y. Xəlilov göstərir ki, AR CPM-in 449.3-cü maddəsində cinayət prosesini həyata keçirən orqanların barəsində şikayət verilməsi mümkün olan hərəkət və qərarlarının dairəsi qəti müəyyənləşdirilmişdir. O, həmçinin qeyd edir ki, AR CPM-nin 119.3.1, 123.4-cü maddələri ilə hüquqları pozulmuş şəxslər 449.3-cü maddə ilə şikayət vermək hüququna malikdirlər [1, s. 183]. Lakin biz həmin maddənin dairəsinin bir qədər də genişləndirilməli olmasını nəzərdə tuturuq.

Azərbaycan Respublikasının “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” 30 sentyabr 2015-ci il tarixli Qanununun 12.1-ci maddəsində göstərilir ki, müraciətə baxan subyektlər və onların vəzifəli şəxsləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyən edilən və təminat verilən qaydada vətəndaşların yazılı və şifahi formada təkliflər vermək, ərizə ilə müraciət etmək, vəzifəli şəxslərin qanunazidd hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət etmək hüquqlarının sərbəst həyata keçirilməsi üçün şərait yaradılmasını təmin etməlidirlər. Qanunun bu normasından görüldüyü kimi vəzifəli şəxslərin qanunsuz hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayət etmə hüququ verilir.

Ümumiyyətlə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanların hərəkət və qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsi institutu hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı hüququ ilə şərtlənir. Bu hüququ nəzərdə tutan beynəlxalq hüquqi prinsip də (10 dekabr 1948-ci il tarixli Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsinin 8-ci maddəsi), Konstitusiyamız da (12 noyabr 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi), milli qanunlarımız da (Azərbaycan Respublikasının “Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında” 11 iyun 1999-cu il tarixli Qanunun 1-ci maddəsi) barəsində şikayət verilə biləcək dövlət orqanlarının və ya belə orqanların haqqında şikayət verilə biləcək hərəkətlərinin (hərəkətsizliklərinin) dairəsinin məhdudlaşdırmır. Belə demək olarsa, AR CPM-in 449.3-cü maddəsi, barəsində şikayət verilə bilən qərar və hərəkətlərin dairəsinin qəti müəyyən etməklə AR Konstitusiyasının tələbləri-

ni pozmuş olur.

Nəzarət olunmalı qərar və hərəkətlər dairəsinin müəyyən edilməsi dedikdə, məhz prosesual orqanların, məhkəmə nəzarəti əhatəsinə düşə bilən (mümkün ola biləcək), qərar və hərəkətlər dairəsinin təyin edilməsi nəzərdə tutulur. Hesab edirik ki, bu məsələyə dair fərqli mövqelərin və fikir müxtəlifliklərinin hamısını aşağıdakı yanaşmalarda sistemləşdirmək mümkündür.

Belə ki, birinci qrup müəlliflər ümumiyyətlə, məhkəmə nəzarətindən iş üzrə məhkəməyədək mərhələdə imtina edilməsini məqsədəuyğun sayırlar, çünki onların fikrincə, məhkəmə tərəfindən bu funksiyanın həyata keçirilməsi, prinsip etibarilə hüquqi dövlətdə məhkəmənin rolu ilə uyğunluq təşkil etmir və (məhkəmənin fəaliyyətində) ittiham, işin mahiyyət üzrə həll edilməsi, prokuror nəzarəti, məhkəmə və təşkilati nəzarət və s. funksiyaların gedişatında qarışıqlıqla nəticələnəcək. Bu yanaşmada məhkəməyədək icraatda məhkəmə nəzarəti funksiyasının əleyhinə aşağıdakı arqumentlərə də yer verilir:

- məhkəmə nəzarətinin bu formada həyata keçirilməsi nəticəsində məhkəmə sübutların qiymətləndirilməsindən yayına bilməz. Nəticə etibarilə (məhkəmənin əvvəlcədən qərəzliliyi nəticəsində) bu cür qiymətləndirmə, çıxarılaacaq qərarı qabaqcadan müəyyən edir və buna da, heç cür yol verilə bilməz;

- şikayət vermə zamanı iş üzrə icraatıtəxirə salmaq lazım gələcək, bu da öz növbəsində istintaq müddətinin uzadılmasını qaçılmaz edəcəkdir;

- iş üzrə məlumatların qabaqcadan yayılmasıhəqiqətin üzə çıxarılmasına maneə törədəcəkdir;

- nəzarətin məhkəmə formasının hər hansı bir ciddi üstünlüklərinin qeyd edilmədiyi halda, onun həyata keçirilməsi, təhlükəli cinayətkarların effektiv və tez zərərsizləşdirilməsinə obyektiv olaraq maneə törədəcəkdir və s. [4, s.15-20; 6, s.46-48]

Fikrimizcə, belə yanaşma Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının müddəalarına və insan hüquqlarına dair bir sıra beynəlxalq-hüquqi aktlara uyğun deyildir. Fikrimizcə, məhkəmə nəzarəti institutunun əleyhinə sadalanan əks-arqumentlərdən heç biri nə mövcud qanunvericiliyə, nə də onun tətbiqi praktikasına əsaslanır. Məhkəmə nəzarəti ideyası konstitusion bir reallıqdır, in-

san haqları üçün bir zəmanətdir.

İkinci qrup müəlliflər isə, əksinə, belə hesab edirlər ki, məhkəmə nəzarəti institutunun təsir dairəsində “ağ ləkələr” mövcud olmamalıdır, yəni məhkəməyədək icraat zamanı istintaq orqanlarının istənilən prosessual qərarından və prosessual hərəkətdən məhkəməyə şikayət vermək imkanı mövcud olmalıdır. Bu yanaşma tərəfdarlarının fikrincə, dövlət istənilən hakimiyyət orqanının istisnasız olaraq bütün hərəkət və qərarlarına dair məhkəməyə şikayət etmək zəmanətini verir.

Zahirən cəlbədedici olan bu yanaşmanın həqiqətdə nə cinayət mühakimə icraatı ilə, nə də cinayət prosesində şəxsiyyətin, dövlətin və cəmiyyətin real maraqları ilə bir əlaqəsi var. Çünki belə qaydanın normativ təsbit edilməsi, məhkəməyədək və məhkəmə dövrü mərhələsində istintaq prosesinin effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salacaqdır. A.V. Solodilov qeyd edir ki, nəticə etibarilə bu qaydanın normativ təsbit edilməsi nəzarət həddlərinin dəyişilməsinə səbəb olacaq. Çünki, bir tərəfdən, məhkəmələr istər-istəməz, ibtidai istintaq orqanlarının və prokurorun hər bir hərəkət və qərarının sonsuz yoxlama prosedurlarına cəlb ediləcəkdir. Bu da müəyyən vaxtdan sonra, ədalət mühakiməsi konstitusion funksiyasının mahiyyətini obyektiv olaraq məhkəməbazlıqla əvəz edəcək, bununla da o, öz obyektiv əsasında məhrum olacaqdır. Digər tərəfdən isə, faktiki olaraq müstəqilliklərini itirən müstəntiqlər cinayət üzərində daha tam və hərtərəfli istintaq aparmaq əvəzinə, daha çox, onların qəbul etdiyi qərarın və ya etdiyi hər hansı bir hərəkətin qanuniliyini və əsaslılığını sübuta yetirən formal cavablar (materiallar) hazırlamaqla məşğul olacaqlar. Üçüncüsü, cinayət mühakimə icraatı iştirakçısı olan və prosesdə öz pozulmuş hüquqlarını müdafiə edənlər, təcili və ədalətli məhkəmə əvəzinə, ya rəşional mövqelərdən çətin izah edilən konqlomerat, ya istintaq, yaxud da ikinci dərəcəli prosedur məsələlərinə dair sonsuz sayda məhkəmə iclasları ilə qarışlaşacaqlar. Bu da öz növbəsində, yalnız hüquqi kazuistikada tərcübə yığılmış və prosesi məharətlə (və ya süni surətdə) uzadan vəkillərə sərf edir. Belə ki, onlar mübahisənin mövzu mahiyyətini təfərrüatlar, prosedurlar və formal xətlər mahiyyəti ilə əvəzləyirlər [5].

Məhkəmə tərcübəsində belə hallar olur ki, ibtidai istintaq orqanlarının vətəndaşların konstitusiyalı hüquqlarının bilavasitə pozulması və məhdudlaşdırılması ilə bağlı olan hərəkət və qərarlarına verilən şikayətlərə baxmaqdan imtina edirlər. Buna görə də, biz o alim və praktiklərin fikirləri ilə razılaşıırıq ki, onlar nəzarət prosedurunun məhkəməyədək mərhələdə həyata keçirilməsini mümkün və obyektiv zərurət hesab edirlər. Özü də yalnız o hərəkət və qərarlara ki, şəxsiyyətin konstitusiyalı hüquqlarını məhdudlaşdırmış olsun: mənzil, şəxsiyyət, azad hərəkət etmə, ədalət mühakiməsinin əlçatanlığı, yazışma sirri, telefon və digər danışıqlar və s. toxunulmazlığı hüququ və s. [7, s. 21-24; 8, s. 57-60]

Məhkəmə nəzarətinin istənilən formasının bilavasitə həyata keçirilməsi çərçivəsində iş üzrə halların dərkedilməsi həddlərinə dair suallar, heç də az diskussiya mövzusunda çevrilmir. Məhkəmə nəzarətinin hər hansı bir formasının həyata keçirilməsi çərçivəsində, məhkəmənin yalnız, prosessual orqanların mübahisə edilən prosessual hərəkət və qərarlarının qanuniliyini və əsaslılığını yoxlamağa borclu olması haqqında qanunun tələbi, elə ümumi xarakter daşıyır ki, bu cür prosesdə məhkəmənin aktivliyi və yol verilən fəaliyyət həddləri haqqında həqiqi təsəvvür yaratmır. Bundan əlavə, qanunun həmin tələbi, daha çox məhkəmənin çıxması qadağan olunan sərhədlərin göstərilməsi ilə məhdudlaşır, nəinki, adı çəkilən fəaliyyətin mahiyyətinə tətbiq edilən “sübut etmə həddləri” kateqoriyasının mahiyyətinin həqiqi açıqlanması ilə.

Çıxarılan qərarın qanuniliyi dedikdə, vətəndaşların konstitusiyalı hüquqlarını məhdudlaşdıran hər hansı bir prosessual məcburet tədbirləri tətbiqini nizama və qaydaya salan, cinayət-prosessual qanunvericiliyin bütün normalarına riayət edilməsi kimi başa düşülməlidir (yoxlanılmalı və qiymətləndirilməlidir). Öz növbəsində, çıxarılan qərarın və ya mübahisə edilən prosessual hərəkətin yoxlanılması, adı çəkilən prosessual məcburet mənbəsinin həmin konkret şəraitdə tətbiq edilməsi zəruriliyini (və mümkünlüyünü) təsdiq edən (ki-fayət qədər) məlumatların mövcudluğunun yoxlanılması və qiymətləndirilməsini tələb edir.

Beləliklə, məhkəmə nəzarətinin bilavasitə hü-

dudları, hər şeydən əvvəl, məhkəmə tərəfindən, hər hansı bir qərarın qanuni olaraq çıxarılmasını və yaxud prosessual hərəkətinin yerinə yetirilməsini mümkün edən bütün normalar məcmusu tələblərinə istintaq orqanları tərəfindən dəqiq riayət olunmasının yoxlanılmasını və qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Öz növbəsində, belə qərarın (hərəkətin) çıxarılması və ya icraatının əsaslığı, məhkəmə tərəfindən sübut etmə bazasının (faktiki əsasların) yoxlanılması və qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Çünki, məhz sübutlar hər hansı bir qərarın faktiki əsasını təşkil edir, onu nəinki tək-cə mümkün edir, habelə onun qanunilik və əsaslılıq tələblərinə cavab verməsini şərtləndirir.

Bununla əlaqədar olaraq, N.A.Kolokolovun narahatçılığı anlaşılan deyil: "...hələ məlum deyil ki, ibtidai istintaq mərhələsində həyata keçirilən məhkəmə nəzarəti funksiyası formal yoxlama şəklinə düşəcək (yəni, hüquq-mühafizə orqanlarının icazəsi ilə məhkəməyə təqdim edilən bəzi faktların yoxlanılması), yoxsa ki, məhkəmə hakimiyyət orqanı öz qərarlarını iş üzrə toplanmış faktlar əsasında əsaslandıracaqdır" [3, s. 36].

Adı çəkilən müəllif ya, sübutların mahiyyəti kimi faktiki məlumatların olmasında müəyyənliyə çatmayıb, ya da ki, prosessual anlayışda, "məlumatlar" məfhumunu bizə məlum olmayan mənada tətbiq edir. Belə ki, deyilən fikir onsuz da başa düşülən deyil, çünki o, başqa əsərlərində bunu qəbul edir ki, adı çəkilən fəaliyyətin ana xəttini və özülünü, sübutlar məcmusunun yığılması, yoxlanılması və qiymətləndirilməsi təşkil edir [2, s. 162, 164].

Əlbəttə, sübutların qiymətləndirilməsinə dair sonuncu müddəa prosessual elmi nəzəriyyədə hələ ümumi qəbul olunan deyil. Məsələn, A. Çuvilev və A. Lobanov bilavasitə ona işarə edirlər ki, məhkəmə öz bitərəfliyini qorumaq üçün bu cür qiymətləndirmədən özünü saxlamalıdır [9, s. 212].

Məhkəmə nəzarəti ilə əlaqədar alimlər arasında fikir ayrılığının məntiqli olmasını nəzərə alaraq AR CPM-in 449.3-cü maddəsində qeyd olunan cinayət prosesini həyata keçirən orqanların bərsində şikayət verilməsi mümkün olan hərəkət və qərarların dairəsinin genişləndirilməsini zəruri sayırıq. Belə ki, AR CPM-in 7.0.37-ci maddəsində prosessual hərəkətlərin anlayışı verilmişdir.

AR CPM-in 1.2.3-cü maddəsində isə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosesual qanunvericiliyi ona yönəlmişdir ki, heç kəs qanunsuz və ya zərurət olmadan prosessual məcburiyyət tədbirlərinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının digər məhdudiyyətlərinə məruz qalmasın.

Göründüyü kimi, cinayət-prosessual qanunvericilik ona yönəlmişdir ki, cinayət prosesini həyata keçirən orqanların vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətləri nəticəsində cinayət törətməkdə təqsirli olmayan heç kəsin ittiham və ya məhkum edilməsi üçün sübutlar toplanmasın. Bu fikrimizə aydınlıq gətirmək üçün məhkəmə təcrübəsini misal çəkməyi zəruri hesab edirik.

Belə ki, təcrübədə rastlaşdığımız bir işə əsasən, aparılmış istintaqla guya müəyyən edilmişdir ki, Əlizadə Ceyhun Hızbullu oğlu vəzifə səlahiyyətlərini aşmaqla, yəni xidməti səlahiyyətlərinin həddlərindən açıq-aşkar surətdə kənara çıxan hərəkətlər etməklə hüquqi şəxslərin hüquqlarına və qanuni mənafelərinə mühüm zərər vurmuş, öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs halında etibardan sui-istifadə etmə və aldatma yolu ilə özlərinə məxsus əmlakı xeyli və külli miqdarda ziyan vurmaqla ələ keçirərək təkrarən dələduzluq etmişdir. 29 iyul 2021-ci il tarixdə əməl Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – AR CM) 178.3.2-ci maddəsi ilə təsvif edilmişdir.

Ə.C. ona görə təqsirləndirilir ki, cinayət işində zərərçəkmiş qismində tanınan T.A. oğlunun nəqliyyat vasitəsi almaq niyyətində olmasını bilmiş və T.A.-in ümumilikdə 18.000 manat məbləğində pulunu alıb şəxsi məqsədlərinə sərf etməklə ələ keçirmiş, "JAGUAR F PACE R" markalı, 99-PG-760 dövlət qeydiyyat nişanlı avtomobili guya ilkin ödəniş kimi 16.000 manat məbləğində pulun müqabilində, 36 aylıq ödəniş cədvəli əsasında hər ay 2.750 manat ödəniş şərtləri ilə rəsmi müqavilə ilə T.A.-nın qanuni istifadəsinə verəcəyinə dair yalandan vəd verərək aldatmış, bir neçə gün sonra T.A. istifadəsinə verilmiş "JAGUAR F PACE R" markalı, 99-PG-760 dövlət qeydiyyat nişanlı avtomobilin adına rəsmiləşdirilmədiyini əsas götürüb ona AR CM-in 178-ci maddəsi ilə ittiham verilmişdir.

Təqsirləndirilən Ə.C. isə öz ifadəsində göstərmişdir ki, T.A. “JAGUAR F PACE R” markalı, 99-PG-760 dövlət qeydiyyat nişanlı avtomobili Z.C. tərəfindən verilmiş etibarnamə əsasında idarə etmiş və həmin avtomobili digər şəxsə satmışdır. Ə.C. öz təqsirsizliyini sübut etmək üçün istintaq orqanına T.A.-in adına verilmiş etibarnaməni təqdim etmişdir.

Bununla belə, müstəntiq AR CPM-in normalarında nəzərdə tutulmayan hərəkət etməklə, başqa sözlə qeyri-prosessual hərəkətə yol verərək, proses iştirakçısı ilə qeyri-prosessual münasibət yaratmaqla (halbuki, AR CPM-in 31-ci maddəsi qeyri-prosessual münasibətlərin yolverilməzliyini bir prinsip kimi təsbit edir), C.Z-a zəng etmiş, qanunsuz və qeyri-prosessual hərəkət etməklə T.A.-ə verilmiş etibarnamənin saxtallığını **“görək həmin etibarnaməyə necə don geyindiririk”** sözləri ilə sübut etməyə cəhd göstərmiş və C.Z himayədarlığı etmişdir.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, AR CM-in 178.3-cü maddəsi ilə təqsirləndirilən Ə.C.-nin seçdiyi mövqeyinin hüquqi nəticələrini bilmək hüququ mövcuddur.

Vəkillər tərəfindən istintaq dövründə təqdim edilmiş səs yazılarından isə məlum olmuşdur ki, həmin qeydlər müstəntiq E.M ona sifariş verən şəxs C.Z arasında olan telefon danışıqı zamanı yazılmışdır. Danışıqlardan bəlli olmuşdur ki, müstəntiq hər vasitə ilə C.Z-u himayə etmiş, onun qanunsuz əməllərini ört-basdır etmiş, əvəzində isə C.Ə-ni əsassız olaraq məsuliyyətə cəlb etmişdir. Danışıqların məzmunundan aydın olmuşdur ki, C.Z müstəntiqə sifarişlər vermiş, müstəntiq isə həmin sifarişlər üzrə hərəkət etmişdir. İş üzrə çox vacib əhəmiyyət daşıyan zərərçəkmiş şəxs T.A.-ya verilmiş etibarnamə barədə obyektiv araşdırma aparmaq əvəzinə müstəntiq danışıq zamanı C.Z-a demişdir ki, “görək həmin etibarnaməyə necə don geyindiririk”. Göründüyü kimi, istintaqın əvvəlindən kimlərsə sifarişini yerinə yetirmişdir.

AR CPM-in 122.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərdən və ya qərarlarından cinayət prosesinin iştirakçıları, habelə bu Məcəllədə nəzərdə

tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər tərəfindən şikayət verilə bilər. Həmin Məcəllənin 122.2-ci maddəsinə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından: təhqiqatçının və ya müstəntiqin hərəkətindən və ya qərarından – ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkətindən və ya qərarından – yuxarı prokurora, bu Məcəllənin 449.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təhqiqatçının, müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosessual cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərdən və ya qərarından cinayət prosesinin iştirakçıları, habelə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesində ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkətlərindən və ya qərarlarından – məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə və bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmənin hərəkətlərindən və ya qərarlarından – yuxarı məhkəməyə şikayət verilir.

Təcrübədən seçilmiş iş üzrə də qanunun məhz bu normaları əsas götürülüb müstəntiqin qanunsuz yolla sübut toplamaq kimi hərəkətlərindən məhkəməyə şikayət edilmişdi.

Məhkəmədə dindirilən müstəntiq bildirmişdir ki, şikayətdə qeyd olunan telefon danışıqından ibarət səs yazıları onunla şirkətin rəhbəri C.Z arasında baş tutmuşdur və həqiqətən, onunla “BTB Leasing” şirkətinin rəhbəri C.Z arasında telefon danışıqı olmuşdur. Müstəntiq bildirmişdir ki, həmin telefon danışıqı zamanı “BTB Leasing” şirkəti tərəfindən T.A verilmiş etibarnaməni müzakirə etmiş və həmin səs yazısında olan **“görək həmin etibarnaməyə necə don geyindiririk”** sözləri ona məxsusdur. O, hesab etmişdir ki, bu sözləri deməklə AR CPM-nin tələblərini pozmamışdır.

Məhkəmədə həmçinin məlum olmuşdur ki, Ə.C. tərəfindən müstəntiqə verilmiş verilmiş etiraz və digər vəsatətlərə qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq cavab verilməmişdir.

Lakin məhkəmə qərarında göstərilmişdir ki, AR CPM-in 8.0.3-cü maddəsinə əsasən, cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün

halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq cinayət mühakimə icraatının vəzifəsidir. Eyni Məcəllənin 449.3-cü maddəsinə görə cinayət haqqında ərizənin qəbul edilməsindən imtina edilməsi, tutma və həbsdə saxlanması, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin hüquqlarının pozulması, həbs edilmiş şəxsin istintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçirilməsi, həbsdə saxlanılan şəxsə işgəncə verilməsi və ya digər amansız rəftar edilməsi, cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi, cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi, məhkəmənin qərarı olmadan istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi, təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin müdafiəçisinin cinayət prosesindən kənarlaşdırılması ilə bağlı cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdirlər. Qeyd edilən maddələrin məzmunundan göründüyü kimi, şikayətdə qeyd olunan hərəkətlərdən məhkəməyə şikayət vermək hüququ nəzərdə tutulmamışdır. Belə ki, AR CPM-in 449.3-cü maddəsində cinayət prosesini həyata keçirən orqanın konkret olaraq hansı prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət vermək hüququnun olduğu sadalanmışdır.

Hazırkı şikayət AR CPM-in 449.3-cü maddəsində sadalanan hərəkətlər və qərarlarla bağlı olmadığından, həmin şikayətə məhkəmə qaydasında baxıla bilməz.

Məhkəmənin istinad etdiyi qanunun bu normaları şikayətin predmetinə aid deyildir.

AR CPM-in 449.3.3-cü maddəsində də qeyd edildiyi kimi, həbs edilmiş şəxsin pozulmuş hüquqları onun bu barədə şikayəti olduqda, bərpa edilməlidir. Əgər müstəntiq həbs edilən şəxsin əleyhinə qanunsuz yolla sübutlar əldə etməyə cəhd edərsə, bu halda qanunsuz yolla əldə edilmiş sübutlar həbsdə olan şəxsin hüquqlarının pozulması deyildirmi? Bu, məhkəmənin gəldiyi nəticəyə əsasən təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının pozulması deyilsə, bəs müstəntiqin hərəkətlərinə necə qiymət verilməlidir? Telefon zəngi ilə alınan məlumatlar və sair məlumatlar sübut kimi

qəbul edilə bilirmi və bu sübutlar telefon danışqları ilə qeyri-prosessual hərəkətlər nəticəsində əldə edilə bilirmi?

Bu kimi suallara cavab verilməsi üçün qeyri-qanuni yollar ilə sübut toplamağa cəhd göstərən müstəntiqin hərəkətlərindən şikayət verilməsi AR CPM-də öz əksini tapmamışdır və məhkəmə haqlı olaraq AR CPM-də müstəntiqin bu formada qeyri-prosessual hərəkətlərə yol verdiyini nəzərə alıb, şikayəti təmin etməmişdir.

Ona görə də hesab edirik ki, AR CPM-in 449.3-cü maddəsinə müstəntiqin hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyindən məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verilməsi nəzərdə tutulmalıdır. AR CPM-in 125.2, 125.2.1 və 125.2.7-ci maddələrində göstərilir ki, aşağıdakı hallarda əldə edilmiş məlumatların, sənədlərin və digər əşyaların cinayət işi üzrə sübut kimi qəbul edilməsinə yol verilmir: insan və vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarının və azadlıqlarının, yaxud bu Məcəllənin digər tələblərinin pozulması ilə cinayət prosesi iştirakçılarının qanunla təminat verilən hüquqlarından məhrum etmə və ya onları məhdudlaşdırmaqla bu sübutların həqiqiliyinə hər hansı yolla təsir göstərəcəyi və ya göstərə biləcəyi halda; istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin icraatı qaydaları kobud pozuntularla aparıldıqda.

Qanunun bu normalarından göründüyü kimi prokurorluğun müstəntiqi X. adlı şəxs qanunun normalarına zidd olaraq sübutlar topladığı üçün onun hərəkətləri qanunsuz hesab edilməli və əldə edilmiş bu sübutlar təqsirləndirilən şəxsə ittiham verilməsi üçün əsas ola bilməz.

Qanunun bu tələbinə uyğun olaraq, hesab edirik ki, müstəntiq X. adlı şəxsin qanunazidd hərəkətləri qeyri-prosessual olduğu üçün cinayət-prosessual qanunvericiliyə cinayət prosesini həyata keçirən orqanların, o cümlədən müstəntiqin prosessual hərəkətlərindən və qərarlarından başqa, məhkəmə nəzarəti qaydasında qeyri-prosessual hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayət etmək hüququ da mütləq gələcəkdə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi qaydasında məhkəmə nəzarətinin predmetinə daxil edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Xəlilov F.Y. İbtidai araşdırmada ittiham tərəfi. Bakı: Təknur, 2011, 216 s.
2. Колоколов Н.А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования. Учебное пособие для студентов вузов. М.: Закон и право, Юнити-Дана, 2004, 303 с.
3. Колоколов Н.А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования: реальность, перспективы // Государство и право, 1998, № 11, с. 32-36.
4. Россинский С.Б. Нужен ли предварительный судебный контроль за производством следственных действий в жилище? // Российский судья, 2009, № 8, с. 15-22.
5. Солодилов А.В. Судебный контроль за проведением следственных действий и решениями прокурора и органов расследования, ограничивающими конституционные права и свободы граждан, в уголовном процессе России. Дисс.канд. юрид. наук. Томск, 1999, 310 с.
6. Филиппов И.А. предварительный судебный контроль за производством следственных действий: необходимость или формальная излишность? // Юриспруденция в теории и на практике: актуальные вопросы и современные аспекты. Сборник статей X Международной научно-практической конференции. Пенза, 2021 г., с. 46-48.
7. Францифорова С.Ю. Судебный контроль – гарантия обеспечения прав участников процесса в уголовном судопроизводстве // Уголовное судопроизводство, 2008, № 4, с. 21-24.
8. Хрепков А.Н. Роль судебного контроля в обеспечении прав и свобод граждан в уголовном судопроизводстве // Права человека и деятельность правоохранительных органов. Сборник научных трудов. Барнаул: Изд-во БЮИ МВД России, 2002, с. 57-65.
9. Чувилев А., Лобанов А. Судебный контроль за законностью и обоснованностью ареста и продления срока содержания под стражей // Российская юстиция, 1993, №6, с. 212.

Ханлар Байрамзаде

О расширении предмета судебного контроля в уголовном процессе

Судебный контроль на этапе досудебного производства является относительно новым институтом в уголовно-процессуальном законодательстве Азербайджанской Республики. В отличие от прокурорского надзора, судебный контроль направлен на предотвращение незаконного вмешательства в права и свободы человека деятельностью и субъектов предварительного расследования на этапе досудебного производства. В то время как прокурорский надзор в целом направлен на проверку соблюдения законности в деятельности органов дознания и оперативно-розыскных органов, судебный контроль носит функцию проверки, того как со стороны субъектов оперативно-розыскной деятельности соблюдается законность, обоснованность, пропорциональность, целесообразность и неотложность ограничения прав и свобод человека. В статье автор попытался обосновать тезис о том, что предмет судебного контроля должен быть расширен.

Khanlar Bayramzade

On expanding the subject of judicial control in criminal proceedings

Judicial control at the stage of pre-trial proceedings is a relatively new institution in the criminal procedure legislation of the Republic of Azerbaijan. Unlike prosecutorial supervision, judicial control is aimed at preventing unlawful interference with human rights and freedoms, activities and subjects of preliminary investigation at the stage of pre-trial proceedings. While prosecutorial supervision is generally aimed at verifying compliance with the law in the activities of bodies of inquiry and operational-search bodies, judicial control has the function of verifying that legality, validity, proportionality, expediency and urgency of restricting rights are observed by the subjects of operational-search activities and human freedoms. In the article, the author tried to substantiate the thesis that the subject of judicial control should be expanded.